

נאמנות לערכי הציונות כתנאי קבלה ליישובים קהילתיים עלאא מחאג'נה¹

שינוי התקנון הפנימי של היישוב הקהילתי מצפה אבי"ב, השייך למועצה האזורית משגב, מבשר על מגמה מסוכנת, ההולכת וקונה לה אחיזה בישראל ("מבחני הנאמנות במשגב תופסים תאוצה", "הארץ", 16.11). בתיקון נקבע, שהקצאת קרקע ביישוב תותנה בהצהרה של אדם המבקש להצטרף אליו, שלפיה "בראש מעייניו עומדים ערכי הציונות וערכי המדינה כמדינה יהודית ודמוקרטית". ב-10 בדצמבר 2009 אישרה הכנסת ברוב גדול הצעת חוק נוספת בעניין זה בקריאה טרומית, לאחר שוועדת השרים לחקיקה אימצה אותה. הצעת החוק מיועדת, לדברי תומכיה, "לשמר את היכולת לממש הלכה למעשה את החזון הציוני" ביישובים קהילתיים, באמצעות דרישה ל"נאמנות" המוצגת למועמדים לקבלה ליישובים אלה.

למעשה, התיקונים שהוכנסו בחודשים האחרונים בתקנוניהם של כמה יישובים קהילתיים אינם משנים את המצב הקיים, מכיוון שביישובים אלה אין למעשה תושבים ערבים. עם זאת, השינויים הם ביטוי מפורש של אפליית האזרחים הערבים ויש להם "אפקט מצנן" משמעותי בכל האמור בזכותם לבחור את מקום מגוריהם. הצעת החוק, עם זאת, מבקשת לקדש את הסמכות של יישובים קהילתיים לבחור מועמדים להתיישבות באמצעות חקיקה ראשית בכנסת.

מצפה אבי"ב אינו היישוב הראשון שהכניס שינוי ברוח זו בתקנון שלו. קדמו לו מנוף ויובלים, אף הם יישובים קהילתיים במועצה האזורית משגב, שקיבלו תיקונים דומים במהותם. נראה גם כי אין זה המקרה האחרון, לנוכח פרסומים על שינוי דומה העתיד להתקבל ביישוב הקהילתי עצמון, שגם הוא חלק מהמועצה האזורית משגב. עדאלה פנה ב-13 בדצמבר 2009 ליועץ המשפטי לממשלה, בדרישה להורות על ביטול תנאי זה בתקנוניהם של יישובים קהילתיים².

נראה כי המגמה אינה נוגעת רק לתחום הדיור (משרד החינוך דורש ממועמדים ערבים לגלות "עמדה חיובית" לערכי התרבות הישראלית, "הארץ", 3.12). המסקנה המתבקשת ברורה: משנתו הפוליטית של אביגדור ליברמן, הדורשת נאמנות כתנאי לאזרחות שווה, תופסת תאוצה ומחלחלת אל תוך החברה הישראלית, על חשבונם של ערכים דמוקרטיים ובראשם עקרון השוויון. הצעת החוק שהוזכרה לעיל, המוגשת בגיבוי מאת ראשי מועצות אזוריות בנגב ובגליל, אינה אלא השתקפות של תמורות הללו.

במדינות מתוקנות, ערכי יסוד של הדמוקרטיה מצביעים על הנורמות הבסיסיות שלפיהן הן מתנהלות. מעמדן של נורמות הללו מושרש היטב בנוף הסוציו-פוליטי ושינויים או סטייה מהם אינם דבר שבשגרה. בישראל, לעומת זאת, משנה פוליטית של מפלגה שאינה מייצגת את הזרם המרכזי בחברה, מחלחלת אל לב השיח הציבורי. היא מצליחה לערער ערכים דמוקרטיים בסיסיים, שמעמדם עוגן בחקיקה ובפסיקה של בית המשפט העליון ומכתיבה במקומם ערכים גזעניים ואנטי דמוקרטיים.

הדרישה שכל מועמד למצפה אבי"ב יצהיר על נאמנותו לערכי הציונות כתנאי לקבלה למגורים ביישוב אינה מוסרית. מבחינתם של האזרחים הערבים, הקמת המדינה חרוטה בזיכרון הקולקטיבי כטראומה – הנכבה. הקמת המדינה היתה כרוכה בעימות בין שתי תנועות

¹ עורך דין בעדאלה – המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל.

² בספטמבר 2009 הגיש עדאלה עתירה לבג"ץ מטעם משפחת זבידאת, שבקשתה לגור ביישוב הקהילתי רקפת שבגליל המערבי נדחתה על ידי ועדת הקבלה המקומית בנימוק של "אי התאמה חברתית". ראו בג"ץ 8036/07, פאתינה אבריק זבידאת ואח' נגד מינהל מקרקעי ישראל ואח' (תלוי ועומד). ברוב המכריע של המקרים, בקשות של משפחות ערביות, יהודים ממוצא מזרחי, משפחות חד-הוריות, זוגות חד-מיניים וקבוצות חברתיות אחרות לגור ביישובים קהילתיים נדחות על ידי ועדות הקבלה.

לאומיות, שטרם בא אל קצו עד עצם היום הזה. בהיותם חלק בלתי נפרד מהעם הפלסטיני, ערכי הציונות מייצגים בעיני האזרחים הערבים את תבוסתם ואת הפיכתם מקבוצה דומיננטית באזור זה לקבוצת מיעוט במדינה של הלאום האחר – על פי הגדרתה העצמית. לפיכך, הדרישה שהאזרחים הערבים יגלו נאמנות לערכי הציונות אינה מוסרית ואפשר להוסיף כי אינה ניתנת למימוש.

הדרישה שכל תושב יגלה נאמנות לערכי הציונות מנוגדת גם לעקרונות דמוקרטיים בסיסיים, ובראשם עקרון השוויון והחופש של אזרח לבחור את מקום מגוריו. בפסק הדין של בג"ץ בעניין קעדאן נקבע חד משמעית, כי המדינה מחויבת לנהוג בשוויון בין האזרחים היהודים לבין האזרחים הערבים בכל האמור בהקצאת מקרקעין. נקבע כי האפליה בין אזרחים ערבים לאזרחים יהודים בקבלה ליישובים קהילתיים אסורה³. הדרישה לגילוי נאמנות לערכי הציונות מפירה את עקרון השוויון שנקבע בפסק דין קעדאן, משום שתכליתה העיקרית היא הדרתם של האזרחים הערבים מיישובים אלה. דרישת הנאמנות גם מעלה תהיות אשר ליחסי רוב ומיעוט בחברה, שכן במהותה היא ניסיון מצד קבוצת הרוב לכפות השקפה פוליטית על קבוצת המיעוט.

מעבר להיבטים החוקיים והמוסריים, אין אפשרות מעשית לאכוף את הדרישה לנאמנות. נשאלת השאלה, מה ידרשו אזרחים ערבים להוכיח כדי שייחשבו, לצורך קבלתם ליישוב, נאמנים לערכי הציונות? האם ידרשו מהם להתגייר, או שמא יסתפקו בתליית תמונתו של הרצל בביתם? איך אפשר למדוד נאמנות ומהם הפרמטרים שלפיהם תיקבע מידת הנאמנות של האזרח?

התניית המימוש של זכויות יסוד, כמו הזכות לבחור את מקום המגורים, בנאמנות להשקפה האידיאולוגית הציונית אינה חוקית, מכיוון שהיא מהווה אפליה על רקע לאומי. היא גם פוגעת קשות בעקרון השוויון וסותרת תקדימים מחייבים של בג"ץ. קיומן של ועדות קבלה המציבות תנאים המבוססים על השקפת העולם האישית של המועמדים הוא מצב מסוכן ביותר. כך משמשות ועדות אלה אמצעי לסינון קבוצות שאינן נמנות עם הרוב החזק. עקרונית, ועדות הקבלה יכולות להציב תנאים לסינון קבוצות מיעוט אחרות, לאו דווקא הערבים.

³ ראו בג"ץ 6698/95, קעדאן נגד מינהל מקרקעי ישראל ואח', פ"ד (1) 54 (2000).